

Скарлупіна Ю. А.

*Українська академія банківської справи, м. Суми*

## **Викладання другої іноземної мови в контексті підготовки майбутніх спеціалістів економічного профілю**

Сучасні процеси розвитку і поширення міжнаціональних контактів зумовлюють зміни лінгвістичної реальності. Нова мовна реальність, що створюється завдяки інтенсивній міграції та потужним інформаційним потокам, визначається переважанням двомовності й багатомовності як на рівні індивідуального володіння мовами, так і на рівні мовних ситуацій у межах певних держав. Наприклад, у країнах Північної Європи (Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Фінляндія) кількість тих, хто поряд із рідною мовою опанував англійську, сягає 90 відсотків населення.

Яскравим прикладом може слугувати і багатомовність ЄС, що є однією з його унікальних сторін. В історії Європи ніколи не траплялось такого, щоб якась держава або об'єднання держав мали стільки офіційних мов, як Європейський Союз. Офіційними мовами Ради Європи, як і НАТО, є англійська та французька, ОБСЄ, до якої входять 56 держав-членів, та Організація Об'єднаних Націй, яка об'єднує 192 держави, мають по шість офіційних мов. Європейський Союз є спільнотою 27 держав-членів, що їх «єдність у розмаїтті» виражені, зокрема, через 23 офіційні мови та низку інших національних, регіональних та місцевих мов. Шанування мовної розмаїтості належить до засадничих принципів ЄС, що записаний у ст. 22 Хартії засадничих прав Європейського Союзу: "Союз шанує культурне, релігійне та мовне розмаїття."

Мови в Європейському Союзі можуть мати три різні статуси: автентичні мови засновницьких договорів, офіційні мови та робочі мови. Приєднуючись до ЄС кожна держава обирає мову, що буде однією з офіційних та робочих мов Союзу. Офіційними мовами провадять засідання, зустрічі, конференції, виступи у Європейському Парламенті, перекладають та оприлюднюють всі документи.

Загальновизнаний принцип рівності всіх офіційних мов вимагає розвинутої системи лінгвістичних служб, що на практиці мають реалізовувати багатомовний режим в інституціях Союзу. Тому кожна з інституцій – Комісія, Рада, Європейський Парламент, Суд, Рахункова палата – мають свої лінгвістичні служби, що відповідають за переклад документів. Система ЄС щодня вимагає праці в середньому понад 2000 письмових і 80 усних перекладачів. Основний обсяг перекладацької роботи в ЄС, зокрема переклад національними мовами найбільш важливих документів Союзу, здійснює Комісія. Це пряий наслідок її ексклюзивного "права законодавчої ініціативи" у Спільноті та обов'язку контролювати дотримання законодавства ЄС.

Розвиток сучасного суспільства потребує за умови високої якості навчання збільшення кількості знань й умінь у випускників вищих навчальних закладів. Навчання іноземної мови давно вже стало невід'ємною частиною навчальної програми кожного вищого навчального закладу. Необхідністю стає також вивчення другої іноземної мови, зокрема для майбутніх спеціалістів економічного профілю.

Поняття «білінгвізм» походить від латинського слова *bilingua*, що означає подвійну мову. Білінгвізм трактується як здатність до оперування кількома мовами, а білінгв - це людина, яка володіє як мінімум двома мовами. Білінгвізм буває двох видів – національний (вживання декількох мов у певній суспільній спільноті) та індивідуальний (вживання індивідом декількох мов, кожна з яких обирається відповідно до певної мовленнєвої ситуації). Дослідження загальних питань білінгвізму має велике наукове і практичне значення.

Білінгвізм – це комплексна наукова проблема, яку вивчають чимало наук. Явища білінгвізму досліджують багато вчених як в Україні, так і за кордоном (Л. Щерба, Г. Шугард, Н. Протченко, Ю. Жлуктенко, В. Аврорін, Є. Верещагін, Ю. Дешерієв, М. Михайлов, У. Вайнрайх, М. Сігуан, У. Маккі, М. Певзнер, А. Ширін та ін.). Білінгвізм є об'єктом дослідження психології, яка розглядає цю проблему з погляду фізіологічних і психічних механізмів продукування мовлення. Дослідники стверджують, що у свідомості індивіда наявні різні мовні

коди, які певним чином взаємодіють між собою. У лінгвістиці явище білінгвізму досліджують у зв'язку з текстом, тобто висловлюванням індивіда. З позицій співвідношення механізмів мовлення і тексту проблему білінгвізму розглядає психолінгвістика. Соціолінгвістика визначає зв'язки між формою тексту та поведінкою чи місцем двомовного індивіда (або групи осіб) у суспільстві. Білінгвізм у сукупності своїх психологічних і соціологічних характеристик є предметом дослідження також і соціальної психології.

Двомовність, або білінгвізм, завжди супроводжується прилученням до вторинної культури, до її норм і традицій. Власне, без такого прилучення (акультурації) двомовність взагалі неможлива. Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, зазначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення звичайній людині доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань. Кількість мов, якими говорять по всьому світу, коливається в межах 6000. Найчастіше такі мови, як іспанська, англійська, французька чи португальська розглядаються в основному як важливі мови зв'язку і спілкування, але варто відзначити, що вони можуть слугувати і як друга або третя мова. Вибір англійської на роль першої мови міжнародного спілкування (пор. глобальна мова) зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Дослідники відзначають її раціональну будову, багатство словникового складу, який дозволяє створювати розгалужені терміносистеми. Разом з тим, англійська асоціюється з англосовітним світом. Все це забезпечує англійській мові високий престиж в очах мовців, спонукаючи їх до її вивчення. Функцію засобів міжнародного спілкування виконують також французька, іспанська, арабська, португальська, російська мови, які обслуговують кілька національних спільнот, набувши поширення на окремих континентах.

Аналіз робіт, присвячених дослідженню міжмовних контактів і взаємодії мов у міжкультурному спілкуванні, свідчить, що питання двомовності та багатомовності привертають останнім часом зростаючу увагу мовознавців.

Всі факти свідчать про те, що він позитивно впливає на розвиток особистості незалежно від віку. Тому освітяни в багатьох країнах наголошують на необхідності впровадження політики білінгвізму в освіті. Факти свідчать про те, що уряди більшості країн проводять політику монолінгвізму. Тому тільки 25% з майже 200 країн світу визнають дві або три офіційні мови. Але не зважаючи на таку консервативну урядову політику, дані свідчать про те, що білінгвальних або мультилінгвальних людей значно більше, ніж монолінгвальних. Окрім того, все більше і більше дітей отримують освіту кількома мовами, і їхнє число переважає вже число тих, хто навчається виключно однією рідною мовою.

Існує чітка диференціація понять «іноземна мова» та «друга мова». Із першою пов'язують процес оволодіння мовою у штучно створених навчальних ситуаціях під керівництвом фахівця, а з другою – природні ситуації спілкування з носіями цієї мови без цілеспрямованого навчання. Однією з цілей вивчення іноземної мови може бути рецептивний білінгвізм, коли деяким людям буває достатньо читати іншомовні книги, але немає необхідності розмовляти. Це характерно для мертвих мов. Але метою вивчення та викладання іноземної мови є продуктивний білінгвізм. Існує думка, що абсолютно еквівалентне володіння двома мовами неможливе. Адже абсолютний білінгвізм передбачає ідентичне володіння мовою в усіх ситуаціях спілкування. Це пов'язано з тим, що досвід, набутий за допомогою використання однієї мови, завжди різниться від досвіду, засвоєного шляхом використання іншої мови. Тому часто дві мови по-різному використовуються залежно від ситуації спілкування. Так, у ситуаціях навчання перевага надається одній мові, тоді як в емоційних життєвих ситуаціях, – іншій. Ця думка суперечить загальним уявленням про природу білінгвізму, який розглядається у контексті психологічних механізмів мовленнєво-мисленнєвої діяльності. З позиції цих механізмів можна стверджувати про різні мовні засоби вербалізації емоцій, загальний їхній перебіг та вияв життєдіяльності особистості як результат набутого мовного й позамовного досвіду.

Однією з центральних проблем білінгвізму, яка знаходить своє вирішення у спробах класифікації його типів, є питання про взаємозв'язок двох мов у свідомості й практиці мовного спілкування індивіда. Вирішуючи це питання, Л. В. Щерба розрізняє два види співіснування мовних систем у свідомості індивіда – *чистий* (паралельне, але незалежне вивчення двох мов) і *мішаний* (утворена у результаті зіставного вивчення двох мов, коли друга мова вивчається на основі першої).

Ідея розмежування чистого і змішаного білінгвізму представлена у вітчизняній і зарубіжній лінгвістичній традиції як розрізнення співіснування (координації) та змішування (часткового чи повного) двох мовних систем. Диференційовано такі види двомовності, як *координативна* (білінгв володіє обома мовами рівною мірою, перемикається з однієї на іншу залежно від ситуації спілкування, змісту повідомлення та контексту; дві мови цілком автономні, кожній відповідає свій набір понять, наявні незалежні граматичні категорії); *субординативна* (білінгв неоднаковою мірою володіє двома мовами (якісна асиметрія у володінні білінгвом відповідними мовами), при цьому одна з них домінує і підпорядковує в його свідомості іншу мову; має місце у процесі навчання іноземної мови з поступовим розширенням середовищ її використання); *змішана* (в ідеалі має бути єдиним механізмом аналізу та синтезу мовлення, а існуючі мови відрізняються лише на рівні поверхневих структур двох мов).

Погляди Л. В. Щерби щодо двох видів співіснування мовних систем у свідомості індивіда розвиває Є. М. Верещагін, який класифікує двомовність у площині психолінгвістики за низкою критеріїв. За кількістю і статусом комунікативних дій, які виконуються на ґрунті мовленнєвого вміння, рівнем знання мовного коду і, відповідно, формою його мовленнєвої експлікації, білінгвізм поділяється на рецептивний, згідно з яким білінгв лише розпізнає і сприймає мовленнєві утворення, зокрема фонетичні моделі, притаманні вторинній мовній системі; *репродуктивний*, що уможливорює розуміння й відтворення білінгвом сприйнятих на слух висловлень; *продуктивний*, який

дозволяє не лише розуміти і репродуктивно відтворювати, але й вільно володіти другою мовою, породжувати мовлення, застосовуючи потрібні фонетичні моделі іноземної мови. У межах продуктивного типу двомовності за критерієм правильності/неправильності мовлення розрізняється також *координативний* тип (коли не можна виділити домінуючу мовну систему) та *субординативний* тип (коли продукована на його основі мова містить інтерферентні явища).

Узагальнену класифікацію типів білінгвізму – *координативний, корелятивний і субординативний* – запропонував В. О. Виноградов.

За способом зв'язку мовлення з мисленням розрізняють два типи білінгвізму: *безпосередній* (як несвідомо-інтуїтивне володіння мовою, коли первинні та вторинні мовленнєві вміння пов'язані з мисленням безпосередньо) та *опосередкований* (коли білінгв ставиться до вторинної мови як до кодової системи з метою позначення можливостей первинної мови, як результат мисленнєвого опосередкування перемикавання мовних кодів).

У площині соціолінгвістики за рівнем володіння мовою виокремлюють *збалансовану* (однаковий рівень володіння двома мовами й використання їх у всіх сферах спілкування) й *незбалансовану* (основна маса мовців пасивно володіє другою мовою або вживає у мовленні тематичні шари лексики другої мови) двомовність. У сучасній соціолінгвістиці збалансована двомовність вважається практично неможливою, оскільки в тій психологічній програмі, яка визначає мовленнєву поведінку білінгва, дві мови не можуть бути функціонально тотожними. Якщо ж збалансована двомовність досягнута, то вона не ускладнює, а, навпаки, сприяє комунікативній взаємодії білінгва та його існуванню у двомовному соціумі.

За сферами вживання форм двох мов та за ціннісною орієнтацією білінгвізм поділяють на *горизонтальний* (за умови рівноцінних у користуванні форм існування двох мов і коли мови однаково оцінюються мовцями); *вертикальний* (надається перевага у користуванні літературною мовою й

діалектом однієї мови, а друга мова функціонує лише в літературній формі, і коли одній мові надається перевага на шкалі цінностей стосовно рідної мови); *діагональний* (користування літературною формою однієї мови й діалектом іншої).

У контексті дослідження власне лінгвістичного аспекту білінгвізму за рівнем володіння мовою виокремлено нормативний (під час спілкування мовці дотримуються всіх літературних норм), одностороннє нормативний (той, хто говорить, дотримується норм однієї з мов частіше, ніж іншої) та ненормативний (білінгв користується другою мовою, порушуючи її норми частково або повністю). За характером комунікативного включення прийнято розрізняти активний (спілкування відбувається на обох мовах без будь-яких труднощів) й пасивний (часткове, неповне володіння другою мовою); за результатами взаємодії мов – двосторонній (коли кожен народ володіє мовою іншого) та односторонній (коли двома мовами володіють представники тільки однієї з мов).

У педагогічних джерелах вживають терміни „білінгвальне навчання“ та „білінгвальна освіта“, традиційно розглядаючи освіту як процес і результат процесу. Білінгвальне навчання є засобом здобуття білінгвальної освіти та процесом формування особистості, відкритої до взаємодії з оточуючим світом. Оскільки у процесі білінгвального навчання іноземну мову розглядають не лише як засіб повсякденної комунікації, але і як інструмент пізнання світу, спеціальних знань, то в результаті досягають високого інтегративного рівня мовної та предметної компетенції.

Білінгвальне навчання сприяє розширенню загальноосвітнього світосприйняття учнів завдяки порівняльному аналізу іншомовних культур, формуванню у них толерантного ставлення до альтернативних поглядів, пов'язаних із національною специфікою різних народів; стимулює необхідність подальшої самоосвіти та саморозвитку, що є необхідною умовою професійної діяльності у сучасному світі. Однак досягнення всіх цих цілей можливе лише тоді, коли буде правильно вибрана модель білінгвального навчання, яка

повинна брати до уваги потреби й можливості не тільки суспільства, але й студентів.

На доцільність і принципи використання кількох мов в освіті можуть впливати численні фактори, такі як, наприклад, лінгвістична різноманітність країни або регіону, особливі соціальні та релігійні настрої або бажання підтримувати свою культурну ідентичність.

Результати публікацій і досліджень по всьому світу чітко показують, що розвиток мультилінгвальної освіти абсолютно можливий, і як видно, є бажаним у багатьох країнах для освітян, батьків і тих, хто проводить освітню політику. Окрім того, дані свідчать, що з економічної точки зору витрати на впровадження мультилінгвальних освітніх програм не є бар'єром, адже: 1) поточні витрати на новітні мультилінгвальні програми майже такі самі, як і на «традиційні»; 2) такі програми є рентабельними, тому що студенти з мультилінгвальною освітою мають значно кращий потенціал.

Особливістю викладання другої іноземної мови в немовному вузі є те, що в такому випадку йдеться не стільки про «мову спеціальності» / «*langue de spécialité*», або мову для спеціальних цілей/«*français pour objectifs spécifiques*», скільки про « мову професійної комунікації»/«*communication spécialisée*». Зазвичай цей термін позначає навчання іноземній мові, сконцентроване на розвитку комунікативної компетенції в ситуаціях професійного спілкування (комунікативна компетенція розуміється як сукупність компетенцій, мовної, дискурсивної, соціокультурної і т. д.

Крім того, виникають питання і щодо рівня оволодіння іноземною мовою, адже існує думка про те, що навчання професійно-орієнтованій іноземній мові доречно починати при наявності певного початкового рівня загальної мовної підготовки. Як видно з наступної таблиці, професійна діяльність в тій чи іншій сфері вимагає високого рівня володіння мовою.

#### Міжнародні екзамени з французької мови

Европейська система	Общи й ФЯ	Академічний ФЯ	Професійно-орієнтований
---------------------	-----------	----------------	-------------------------

уровней владения языком					
C2	DALF; TEF /test d'évaluation du français ; TCF	affair e			
C1		affair e			
B2	DELFL (junior); TEF /test d'évaluation du français; TCF	affair e	secrétari at	médical	juridiqu e
B1		DFP	DFP secrétari at	DFP tourism e et hôtelleri e	DFP science et techniqu e
A2		DFP			
A1	DILF				

Викладання другої іноземної мови доречно починати тоді, коли студенти вже мають певний рівень володіння першою, оскільки це значно полегшує процес навчання. Серед сприятливих факторів слід згадати, зокрема, вмотивованість студентів, як майбутніх спеціалістів, що вже здатні адекватно оцінити вимоги професії, готовність до пізнання нового, толерантність у сприйнятті незнайомих явищ іноземної мови, можливість провести аналогію з іншою мовою (стосовно граматичних явищ), знання інтернаціональної лексики тощо.

Слід зазначити, що вплив першої іноземної мови може стати як підґрунтям, так і перепорою при вивченні другої мови, оскільки проблема взаємодії мов є однією з найважливіших з тих, що виникають при вивченні іноземних мов. Міжмовні взаємодії проявляються, перш за все, в факторі переносу певного явища з однієї мови в іншу. Це об'єктивний психолінгвістичний процес, що виникає через контакт двох чи більше мов у свідомості білінгва і існує незалежно від його волі і бажання. Ті випадки

відхилення від норм двох мов, що спостерігаються у мові білінгва як результат володіння більше, ніж однією мовою, називається явищем інтерференції.

В психології інтерференція – це перенесення вже відпрацьованих навичок на поняття, яке формується, що призводить до проблем виконання нової навички.

Інтерференція як процес і результат процесу являє собою порушення носієм двомовності і багатомовності правил співвідношення мов, які контактують, що проявляється в його мовленні як відхилення від норми.

Таким чином, головним джерелом інтерференції можна назвати відмінності в системах мов, які взаємодіють: різний фонемний склад, різний склад граматичних категорій і різні засоби їх вираження.

Інтерференція охоплює всі лінгвістичні рівні мови. Аналіз явищ інтерференції вказує на можливість виділення наступних її типів (згідно мовних і мовленнєвих рівнів, де вона виникає:

- мовна інтерференція (графічна, орфографічна, фонетична, лексична, морфологічна, фразеологічна, граматична);
- мовленнєва (стилістична, нормативна, узуальна);
- комунікативна (тематична, ситуативна);
- екстралінгвістична (реалії, мова жестів, немовна поведінка).

Крім того, в залежності від мовленнєвої діяльності: імпресивна (рецептивна), експресивна (продуктивна); залежно від форми прояву: явна, скрита; внутрішня чи міжмовна (зовнішня); інтерференція першої чи другої і т.д. мови, залежно від результату – така, що заважає, порушує чи знищує висловлювання.

Існує також поділ інтерференції на фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний та семантичний рівні.

Під фонетичною інтерференцією розуміється викривлення звукової будови мовлення через використання фонетичних навичок, набутих під час вивчення іншої мови. Під граматичною інтерференцією розуміють неправильне вживання граматичних форм однієї мови в іншій. Семантична інтерференція

розглядається як неправильне або неточне вживання слів однієї мови через вплив іншої мови. Залишається відкритим питання про міру інтерферентного впливу рідної та першої іноземної мови на другу іноземну мову.

Студенти, які починають вивчати другу іноземну мову, вже є білінгвами, тому явище інтерференції проявиться у дещо незвичайному для викладача іноземної мови вигляді. У процесі навчання має місце інтерферентний вплив рідної мови на мову, що вивчається. Але під час вивчення другої іноземної мови має місце інтерференція рідної та першої іноземної мови на другу іноземну мову.

Окремі дослідники (Б. Хаммарберг, С. Уильямс) зазначають, що під час вивчення другої іноземної мови більшою мірою характерним є процес інтерференції першої іноземної мови, ніж рідної мови. З іншого боку, існує думка про превалювання інтерференції рідної мови (Б. Лебединська, В. Вилдомец). Превалювання інтерференції першої іноземної мови базується на бажанні студента звести до мінімуму прояв рідної мови та, при незасвоєних навичках володіння мови, яка вивчається, студент починає більшою мірою використовувати навички, що було придбано під час вивчення першої іноземної мови. Крім того, є можливість того, що трилінгви можуть помилково ідентифікувати одиниці другої іноземної мови переважно з аналогічними одиницями першої іноземної мови, якщо ці мови мають значну генетичну та структурну спорідненість.

Насамперед, явище інтерференції в умовах штучної багатомовності торкається нижнього рівня мовної системи – фонетичного аспекту мови. Саме фонетична інтерференція є найбільш поширеною на початковому етапі навчання іноземної мови. Вона торкається як звукових, так й інтонаційних особливостей мови.

Грамматична інтерференція може призводити до неправильного порядку слів у питальних та заперечних реченнях, використанні рамочних конструкцій в англійській фразі тощо. Грамматичну інтерференцію можна подолати тільки через використання значної кількості вправ з тієї чи іншої граматичної теми та

повторенням у вправах вже вивченого граматичного матеріалу. У цьому випадку знання правил перетворюється на навичку говоріння.

Лексична інтерференція виражається заміною слів однієї мови словами з іншої мови. На початковому етапі навчання другої іноземної мови студенти плутають слова з двох нерідних для них мов. Далі такі помилки мають місце рідше. Але у мовах, які вивчаються, час від часу зустрічаються такі слова, що за однакових коренів мають різне лексичне значення. Для переборення лексичної інтерференції викладач повинен виокремлювати найбільш складні для студентів слова та намагатися повторювати їх у різних мовних ситуаціях.

Проблема іншомовної підготовки в умовах немовного вищого навчального закладу, зокрема, економічного профілю, обумовлена корінними змінами економічного становища в нашій країні і світі, зростанням потребами спеціаліста, орієнтованими на вільний розвиток особистості, її самостійність і конкурентоспроможність. Сучасна освіта має розвивати здатність особистості адаптуватися до умов глобалізації, коли іноземна мова стає засобом комунікації в професійному контексті.

### Література

1. Centre de langue française de la Direction des relations internationales de l'enseignement / <http://www.fda.ccip.fr>
2. Coroller C. En France, le bilinguisme est courant / <http://www.libération.fr/>
3. Cuq J.-P. Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde / CLE International, S.E.J.E.R. Paris 2003
4. Веремієнко С.Я., Корсун Ю.О. Поняття білінгвізму, його різновиди та застосування в процесі навчання / [www.nbuu.gov.ua](http://www.nbuu.gov.ua)
5. Кульчицька Н.О. Особливості явища інтерференції у процесі навчання англійської мови як другої іноземної. / [www.nbuu.gov.ua](http://www.nbuu.gov.ua)
6. Литвинова Ю.М. Проблема интерференции в обучении иностранным языкам / Сборник материалов научно-практической конференции / ГОУ ВПО «Урал.гос.пед.ун-т». – Екатеринбург, 2009. – Вып.1. – 159 с.

Скарлупіна, Ю.А. Викладання другої іноземної мови в контексті підготовки майбутніх фахівців економічного профілю [Текст] / Ю.А. Скарлупіна // Новини світової науки -2011 : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. – Софія: «Бял ГРАД-БГ», 2011. – Том «Філологічні науки», секція «Мова, мовлення, мовленнєва комунікація» - С. 64-76.